

AZ ÁLLAMKAPITALIZMUSBA HAJLÓ SZOCIÁLLIBERALIZMUS EGY MAGYAR KONCEPCIÓJA

Móra Ferenc 1918 végi politikai programtervezetei

LENGYEL ANDRÁS

(Szeged, Móra Ferenc Múzeum)

1. Irodalomtörténészek körében régóta közismert, hogy Móra Ferenc — jóllehet „tárcacsevegőként”, „kései anekdótistaként” tartjuk számon — 1918/19-ben politikailag aktivizálódott, s szinte észrevétlenül a helyi — szegedi — közélet egyik vezető alakja lett. Földes Anna, Péter László s kivált Vajda László kutatásaiból, ha több nem, ennyi félreérthetetlenül kiliváglík.¹ E tény bizonyosságán még az sem változtat, hogy az ellenforradalom légkörében — „atrocitásoktól” tartva, vagy talán „csak” egyszerűen emberi gyengeségből — Móra maga igyekezett kisebbiteni politikai szerepvállalása jelentőségét.² Politikai állásfoglalásainak, még inkább pedig ideológiai pozíciójának rekonstruálása és megítélése, azonban már jóval bizonytalanabb; ez igazában sem Földes Annának, sem Péter Lászlónak, sem a náluk jóval nagyobb s elmélyültebb tárgyismerettel rendelkező Vajda Lászlónak sem sikerült.³ Az ellentmondásosság, „felemáság” ugyanis, mely így vagy úgy, de mindegyikük értelmezésében fölbukkan, ha nem is indokolatlan Móráról szólva, de nem is eléggé jellemző; jellemzéshez, minősítéshez ez kevés. A „polgári humanista entellektüel tartózkodása”, a „radikális polgárság ideológiája”, vagy pláne a „szocialista munkásság ideológiája”, amelybe, állítólag, „átcsapott” stb. — mind olyan címke Mórán,⁴ amely túl általános, s ezért semmitmondó. Oly sokféle jelenséget szokás velük megjelölni, hogy ember legyen a talpán, aki pontosan meg tudja határozni, mit is kell rajtuk értenünk. E — vitathatatlan részeredményekkel is járó — eredménytelenség okai, persze mélyen fekszenek. Részben ugyanis — Vajda alapvetése ellenére — mindmáig csak töredékesen s véletlenszerűen ismerjük Móra politikai megnyilatkozásait, tevékenységének írásban is tükröződő mozzanatait. Részben (s főként) pedig: az ötvenes-hatvanas években, amikor e kérdések tudományos szinten fölmerültek s választ igényeltek, történetírásunkban (s közgondolkodásunkban) még nem voltak meg a modern eszmetörténetnek azok a vívmányai, amelyek lehetővé tették volna e roppant bonyolult kérdéskör adekvát tárgyalását. Nyilvánvaló tehát, ha előrébb akarunk lépni, javítanunk is elsősorban e két ponton kell; új *anyagokat* s új *elemzési-értelmezési* szempontokat kell bevonnunk a munkába.

¹ Vö. Földes A., Móra Ferenc. Bp. 1958. Bibliotheca, 58—78., Péter L., Juhász Gyula a forradalmakban. Bp. 1965. Akadémiai, 188—199. és 305—306., *uő*, Móra Ferenc a forradalmakban. Tiszatáj 1964. febr. és márc., Vajda L., Móra Ferenc útja 1917—1919. Szeged, 1962. Szegedi Ped. Főisk. Évk. 77—128.

² Móra mentegetődzéseit l.: Móra Ferenc levelezéséből. (Sajtó alá rend. Kőhegyi Mihály, Lengyel András.) Kecskemét, 1979. 90—95.

³ L. az 1. jegyzetben felsorolt írásokat.

⁴ Az idézett jellemzések, sorrendben, Péter Lászlótól (Juhász Gyula a forradalmakban, 191.) és Vajda Lászlótól (i. m. 77.) valók.

2. „Új” anyagban szerencsére nincs is hiány; a Móra nevét viselő szegedi múzeum számos fontos, névadójára, vonatkozó mindedig kiadatlan s földolgozatlan dokumentumot őriz⁵ — évtizedek óta. A két legfontosabb ezen dokumentumok közül két programtervezet 1918 végéről; mindkettő Móra kezétől való, ún. autográf kézirat. Az egyik rövid, tézisszerű; a másik ugyanennek némileg módosított, sokkal részletesebb és kidolgozottabb változata.

A rövidebbik tervezet ez:

- I. A közszabadságok intézményes biztosítása;
- II. a közigazgatás és a hadsereg demokratizálása;
- III. az egyéni szabadság legteljesebb biztosítása;
- IV. gyökeres agrárreform;
- V. iparpolitikánk revíziója;
- VI. kereskedelmi (törvényeink) politikánk reformja;
- VII. európai nivójú szociálpolitika;
- VIII. adórendszerünk radikális átalakítása;
- IX. az állam és az egyház szétválasztása;
- X. kultúrpolitikánk átalakítása;
- XI. a nacionalizmus földadásával békés föderáció a szomszéd államokkal;
- XII. az emberiség szolidaritása mint vezérelv a külpolitikában.

A hosszabbik, részletezőbb programtervezet ez:

Miben egyezik a Radikális Párt a szociáldemokrata párttal és miben különbözik tőle?

Abban egyezik, hogy mindkettőnek célja a mai osztálytársadalomnak olyan társadalommal való helyettesítése, amelyben nincs munkanélküli jövedelem. E kérdés megoldását azonban a szociáldemokrata program a termelési eszközök társadalmosításában látja, amit felfogása szerint egyedül az ipari proletariátus van hivatva végrehajtani. A radikalizmus a termelési eszközöket mindaddig magánkézben akarja megtartani, míg kezdeményezés és kockázatás nélkül lehetetlen a többtermelés. A Radikális Pártot tehát a Károlyi-párttal összefűzi a polgári termelési rend elvi azonossága, viszont világszemlélet dolgában mély szakadék választja el tőle. A szociáldemokrata párttal szorososan összefűzi a világszemlélet szabadelvűsége, de elválasztja az, hogy nem tartja célravezetőnek a gazdasági élet (merek) determináltságát a merev marxi program alapján.

I. A közszabadságok biztosítása

1. Az 1918. I. néptörvény már életbe léptette az általános, egyenlő, titkos, községenkénti, a nőkre is kiterjedő választói jogot a parlamenti, a törvényhatósági és községi választásoknál. A Radikális Párt e törvény mellé olyan végrehajtó rendeletet kíván, amely a demokrácia szellemében gondoskodik arról, hogy ne csak a többség érvényesüljön a választásoknál, hanem a népesség minden rétegének meg legyen a maga képviselője. A törvényhozásban, amelynek az egész társadalom számára kell a jövőendő alapjait lerakni, helye van az egész társadalomnak.

⁵ A Móra 1918—19-es szereplésére vonatkozó, zömmel saját kezétől is származó anyag annak a gyűjtésnek a része, amelyet Móra — 1919 végén, vagy 1920 elején — saját maga számára végzett. Sajnos, ez az anyag — Móra egykorú jelzeteiből ítélve — az idők során nagyrészt elkallódott, vagy megsemmisült; mint gyűjtemény pedig széthullott. — A megmaradtakból néhányat eredeti helyesírása szerint e dolgozat közöl; e dokumentumoknak múzeumi jelzete egyelőre nincs.

Kívánja ezen kívül a Radikális Párt:

2. a feudális felsőház helyett a demokratikus felsőházat;

3. a sajtó, az egyesülés és a gyűlekezés legteljesebb szabadságáról hozott néptörvény legliberálisabb értelmezését mindenki számára;

4. az esküdszékek hatáskörének kiterjesztését és a bírói függetlenség minél szélesebb kiépítését.

II. A közigazgatás és a hadsereg demokratizálása.

A közigazgatás demokratizálásának alapja már adva van a községi választói jog reformjában; teljes kiépítéséhez hozzátartozik a közigazgatás egyszerűsítése és meggyorsítása, aminek előfeltétele viszont a közigazgatás szakszerűvé tétele.

A virilizmus eltörlendő; a városi képviselőtestület tagjainak száma apasztandó, de a közgyűléseken való megjelenés kötelezendővé teendő; aki polgártársai megisteltő bizalmát elfogadta, fizessen érte munkájával.

Ami a hadsereg kérdését illeti, a Radikális Párt föltétlenül pacifista álláspontjánál fogva a hadsereget csak milícia formájában akarja fenntartani, a belső rendet a rendőrség és csendőrség szaporításával óhajtja biztosítani.

III. Az egyéni szabadság biztosítása.

A radikalizmus belső erejét mindig a klasszikus liberalizmusnak az az alaptétele adta meg, hogy az egyéniséget fel kell szabadítani minden káros gazdasági és eszmei kötelektől. Programunk egyik pillére ez volt a forradalom előtt s ez marad a jövőben is. Ennélfogva követeljük a társadalmi és gazdasági szervezkedés szabadságát mindenki számára s követeljük e szabadság törvényes védelmét bármerről jövő terrorral szemben.

IV. Az agrárreform kérdése.

A demokratikus magyar népállam alapja a magyar földműves demokrácia megteremtése a földjavítással kapcsolatos és a többtermelést biztosító földosztás útján. Kívánjuk tehát a hitbizományok eltörlését, az egyházi javak szekularizálását s az összes földbirtokoknak méltányos megtérítés mellett állami tulajdonba vételét és járadékberletrendszerben a földművelők kezére juttatását, úgy azonban, hogy az eredmény gazdasági előhaladás és ne visszafejlődés legyen. A primitív földosztás jelszava fékezhetetlen kívánságokat és indulatokat vált ki, amelyek a termelési rend teljes felbomlására vezetnek. A földkérdést úgy kell megoldani, hogy az ország területének egy darabja se szolgálhassa a renyhéséget és értelmetlenséget, sem a magánnyereszkedést és spekulációt.

Sokkal bonyolultabb ez a kérdés semhogy egyszerre minden vonatkozására ki lehetne térni ezen a helyen. Nehány alapvető szempontot mégis leszegezünk. A föld a parcellavevő tulajdonává⁶ csak háromévi folytonos műveléssel válik, addig átmenetileg a telepítési akcióé. Az állam közvetlen pénzsegélyt csak a gazdaság berendezéséhez és a talajjavítási műveletekhez adjon, de a föld vásárlását bizza rá meghatározott föltételek mellett olyan pénzintézetekre, amelyek az alacsony — békebeli — ár 90%-át folyósítják törlesztés kölcsön gyanánt. A tulajdonosok részben a hitelt nyújtó intézetek kamatozó zálogleveleit kapják eladási ár fejében.

⁶ Móra megfogalmazása e ponton félreérthető, sőt talán önmagának is elentmondó, Programtervezetének előbbi bekezdésében ugyanis arról van szó, hogy a föld állami tulajdonba kerülne s a „földművelők” csak „járadékberletrendszerben” kapnák azt meg. Itt tehát a „parcellavevő” tulajdona kifejezés vagy laza fogalmazás eredménye (s tulajdonképpen a járadékberletes „tulajdonát”, azaz bérleményét jelenti), vagy pedig Móra maga sem tisztázta magában teljesen a földtulajdon birtoklásának kérdését.

A birtokreformmal kapcsolatban követeljük a földművelő elemek ingyenes mezőgazdasági szakoktatását és a mezőgazdasági kamarák felállítását.

Gondoskodjék az állam jó utakról, mezőgazdasági kisvasutakról, hajózási és öntöző csatornákról.

V. Iparpolitikánk revíziója.

Iparpolitikája a magyar államnak eddig nem volt, azt teljesen kimerítették a politikai szolgálatokért adott szubvenciók. A Radikális Párt modern iparpolitika megteremtését követeli a következőkben:

az ország természeti erőforrásainak állami tulajdonba vétele és céltudatos kihasználása (vízierők, szén, földgáz stb.);

közlekedési és tarifapolitikánk korszerű rejmja;

a kartellek törvényes szabályozása és hatósági ellenőrzése;

a bankok gazdasági túlhatalmának megtörése, általában a pénz- és hitellet állandó állami ellenőrzés alatt tartása.

A nagyüzemek válogatás nélkül való, anarchikus jellegű kommunizálása ellen, ami a munkásosztályra nézve is végzetessé válhatna, a Radikális Párt a leghatározottabban tiltakozik és csak az egyéni vezetés alól kinőtt egyes nagyüzemeknek állami kezelésbe vételét tartja helyesnek, fokozatosan és méltányos kisajátítással.

Követeljük a kisipar támogatását állami hitelnújtással, ipari eszközök beszerzésével. Az ipari szakoktatás életbeléptetését. Az iparkamarák reformját, hogy ott a kis existenciák több befolyáshoz jussanak. A vasút, posta és távirtda külön minisztériumba való decentralizálását.

VI. Kereskedelmi politikánk reformja.

Irányadók ugyanazok a szempontok, amik az iparpolitikánál. Korszerűen újjá kell alkotni a kereskedelmi törvényeket a kereskedelem szabadsága szellemében s ezt annál inkább erősíteni, mert a háború alatt nagyon elhatalmasodott a kereskedelemellenes irányzat. A kereskedelemnek minden módon való fejlesztése annál indokoltabb, mert ez lesz az az idegszál, amely benünket leggyorsabban összekapcsol az ellenséges világgal.

Ami a mostani átmeneti időket illeti, úgy az existenciájukat újra kezdő iparosokat, mint kereskedőket olcsó kölcsönökhöz kell juttatni. A kereskedők érdekében a bankok árubizományossága megszüntetendő, hasonlóképpen a szövetszervek minden előnyben való részvétele. A birtokreformmal kapcsolatban nagy többletermelési akcióba minél több kereskedőt be kell vonni. Szerepet kell kapniok, mint a gépeket, eszközöket szétosztó szervezet funkcionáriusainak.

VII. Szociálpolitika.

A szociálpolitikának a társadalom minden osztályára ki kell terjeszkednie. A szellemi munkásnak, dolgozzon az akár tisztviselői, akár szabad pályán, emberhez méltó megélhetést kell nyújtani, a köztisztviselőnek törvényhozás, a magántisztviselőnek kollektív szerződések útján. A munkás számára munkásbiztosítást, nyolc órai munkaidőt követelünk. Az anya- és csecsemővédelem, a közegészségügy államosítása, a higiéné szempontjait érvényesítő lakáspolitiká mind elengedhetetlen követelések. A népjóléti minisztériumot komolyan meg kell szervezni, — fontosabb az, mint a kultuszárca. A Radikális Párt követelése a nők részére.

A Radikális Párt szociálpolitikai kérdésekben teljesen magáévá teszi a nők politikai programját.

Az anya- és gyermekvédelem érdekében követeli az anyasági biztosítást, a házasságon kívül született gyermek teljes egyenjogúsítását, az anya jogainak teljes kialakítását a házasságban és házasságon kívül, a gyermekmunka teljes eltörlését;

a fajegészség és a nemek egyenjogúsítása érdekében:

a házassági törvény reformját az egyéni szabadság és az emberi önrendelkezési jog alapján; a házasság előtti kötelező orvosi vizsgálatot; a nemi fertőzés büntetőjogi üldözését;

a kulturális haladás érdekében:

a közoktatás és az adminisztráció minden ágában nyerve teret a nők.

VIII. Adórendszerünk reformja.

Itt mindenekelőtt számot kell vetnünk azzal, hogy a magyar államnak körülbelül 35 milliárd adóssága van. A háború az államcsőd küszöbéhez vezetett, amelyen csak a magas vagyonadó kivetésével maradhatunk innen, amely a német példára aligha állhat meg a 80%-on alul.

Egyébként követeljük a közteherviselésnél a legmesszebb menő fokozatos adózási rendszert s a létminimum adómentességét. Követeljük, hogy az adózás alapját csak a jövedelem képezze, ennél fogva különösen a nélkülözhetetlen élelmi cikkek fogyasztási adója töröltessék, ellenben a legmesszebb menő fényüzési adó behozandó.

Külföldön lakó magyar honosok magyarországi jövedelmük után kétszeresen adóztassanak meg, s külföldi honosok magyarországi jövedelmei hasonlóképpen.

IX. Az állam és az egyház szétválasztása.

A vallás magánügy, egyház és állam egymástól tökéletesen elválasztandó. Teljes vallásszabadság és teljes autonómia adandó minden felekezet számára s közpénz semmi-féle vallási célra nem fordítható.

3. Móra mindkét — főntebb teljes terjedelmében — idézett tervezete datálatlan, így keletkezésük pontos időpontja bizonytalan. A második — hosszabbik — tervezet utolsó oldalán szerencsére van egy rövidke magyarázó jegyzet, afféle pro domo följegyzés Móra kézírásával, mely fényt vet a tervezet keletkezésének körülményeire, indítékaira és sorsára. E jegyzet — valószínűleg 1919 végén, 1920 elején⁷ írhatta Móra — így hangzik: „Móra Ferenc készítette a szegedi radikális párt számára, amely a központtól direktívákat nem kapván, nem tudta, tulajdonképpen mi a programja. Úgy látszik azonban, nem tetszett, mert visszakaptam azzal, hogy nem elég tömör és gyűjtő (Mezey Pál dr.)”. E följegyzésből ha több nem is, néhány dolog föltétlenül kiderül — kiderül mindenekelőtt az, hogy nemcsak a kézírás a Móráé, de az összeállítás munkája is; e fontos dokumentum értelmi szerzője, kivitelezője Móra Ferenc.

A rövidebbik, tézisszerű tervezeten sajnos, semmi magyarázat nincs, mely eligazítana keletkezése körülményeiről s idejéről. Bizonyos azonban, hogy ennek is Móra a szerzője. Sőt, az is bizonyos, hogy a két tervezet — tartalmuk, papírjuk és írásképük alapján valószínűsíthetően — egyszerre készült, s valamilyen módon összetartozik. Sajnos, egymáshoz való viszonyukat nem könnyű tisztázni. Nehéz eldönteni, vajon a rövidebbik a kifejtett, részletes program előzetese, vázlata, vagy éppen az ellenkezője igaz s a rövidebbik a részletes tervezet utólagos kivonata, tézissé zsugorítása. A legvalószínűbbnek az látszik, hogy a rövid program tulajdonképpen vázlat; Móra ebből kiindulva, ennek alapján készítette el részletes tervezetét. Erre vall legalábbis több körülmény. 1. A „fő pontok” megfogalmazása meglehetősen általánosságban mozog. 2. A két tervezet közt néhány lényeges — és sajtós, a rövidebbik vázlatjellegére utaló — eltérés van.

⁷ Vö. 5. jegyzetben mondottakkal!

a) A rövidebbik tervezet utolsó két pontja teljes egészében hiányzik a hosszabbikból; az utóbbiból az előbbit tehát *így* nem lehetett kivonatosolni. b) A hosszabbik tervezet meg van „fejelve”; a tulajdonképpeni programpontok előtt egy olyan „elvi bevezetés”, eligazítás áll, amelyre a rövidebbikben semmi utalás nincs. c) Többlet a rövidebb tervezethez képest a „Radikális Párt követelése a nők részére” című rész is. A részletes tervezet e két többlete csak úgy magyarázható, hogy Móra menet közben korrigálta, bővítette eredeti — rövidebb — tervezetét. Elképzeléseit írás közben részben bővítette, részben — talán „réálpolitikai” megfontolásból, az utolsó két pont elhagyásával — szűkítette.

A kérdés azonban változatlanul kérdés: mikor keletkeztek a tervezetek (lett légyen bármelyik is a „korábbi”)?

A szövegek elemzése alapján viszonylag nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy a tervezeteket Móra valamikor 1918. november 23. után, de még december közepe előtt készítette el.

Datálásunkat a következők támasztják alá. 1. Az 1918. évi I. néptörvény, amelyre Móra tételesen is, implicite is hivatkozik, 1918. november 23-án⁸ került nyilvánosságra. Nyilvánvaló tehát, hogy tervezeit Móra csak ezen időpont *után* írhatta meg. 2. A terminus ante quem (december közepe), ha nem is ennyire, de ugyancsak nyilvánvaló. Mert: a) A programtervezet elkészítésével túlzottan soká nem lehetett várni; *a programra minél hamarabb szükség volt.* b) A Radikális Párt programját Móra csak a Károlyi-pártéhoz és a szociáldemokratákéhoz viszonyította; a kommunistákról szót sem szólt. Ezt — olyan gyakorlatias észjárású ember, mint Móra — nem sokáig tehette. A KMP ugyanis 1918. november 2-án Budapesten megalakult, központi lapja, a Vörös Újság december 7-én megindult.⁹ A párt, nem utolsósorban a Vörös Újság révén, hamar számottevő erő, közvéleményalakító tényező lett. Az a tény tehát, hogy a kommunistákról Móra nem szólt, sőt követeléseik egy részét is a szociáldemokraták számlájára írta, azt bizonyítja, a tervezetek írásakor a KMP még viszonylagos elszigeteltségben volt. Móra tervezeit tehát december közepénél később semmiképpen nem keletkezhettek.

Sőt, nagy a valószínűsége annak is, hogy november végén, december elején már mindkét tervezet készen állott.

4. Móra e tervezeit természetesen nem tekinthetők eredendően újaknak, pláne nem előzmények nélküli kísérleteknek. Aki ismeri a történeti szakasz pártprogramjait (s ehhez Mérei Gyula könyvének¹⁰ megjelenése óta jó segédeszközünk van), tudja: Móra elképzelései, törekvései a magyar politikai gondolkodás nagy liberális vonulatának folytatásai, esetenként pusztá átvételei. S koncepciójának közvetlen előzményeit is könnyű megtalálni. Az Országos Radikális Párt 1918 márciusában nyilvánosságra hozott programja¹¹ már előlegezte elképzeléseinek legtöbbszörét, s alapvető kérdésekben szinte szó szerint megegyezik tervezeitével, különösen a rövidebbik változat megfogalmazásaival. Sőt, úgy tetszik, ez utóbbi elkészítésekor Móra éppen az 1918 márciusi programot kivonatolta — vázlatul saját tervezetéhez.

A genetikus kapcsolatot bizonyítandó terjedelmes szövegpárhuzamokat, sőt teljes szövegegyezéseket is lehetne hozni. A kapcsolatot azonban már a *gerinc* azonosságának bemutatása is bizonyítja. Az Országos program törzse („A Radikális Párt fő

⁸ Az I. néptörvény nyilvánosságra hozatalának időpontjára vonatkozóan: Magyarország története 1918—1919, 1919—1945. (Főszerk. Ránki György.) Bp. 1976. Akadémiai, 1221.

⁹ Uo.,

¹⁰ Mérei Gy., A magyar októberi forradalom és a polgári pártok. Bp. 1969. Akadémiai, 216. A könyv, függelékben, teljes szövegükben adja a polgári pártok programjait (141—212.).

¹¹ Szövege: Mérei, i. m. 170—172.

követelései ezek” című rész) ugyanis így kivonatolható: 1. A közszabadságok és az egyéni szabadság megerősítése; 2. Gyökeres agrárreform; 3. Iparfejlesztési politikánk teljes revíziója; 4. A kereskedelemellenes irányzat ellen való küzdelem; 5. Olyan szociálpolitika, amely a dolgozó néprétegek szellemi, erkölcsi és anyagi megerősítését hatékonyan biztosítja; 6. Gyökeres adóreform; 7. Az egész oktatásügy egységes és korszerű reformja; 8. A nemzetiségi béke megteremtése; 9. Az állam és egyház szétválasztása; 10. Ausztriával és a külfölddel szemben olyan politika, mely gazdasági és állami önállóságunkat s a népek közötti megértést és tartóst békét biztosítja; 11. Pacifista és szabadkereskedelmi külpolitika folytatása, a népek között levő gazdasági és politikai válaszfalak kiküszöbölésével; 12. Nemzetközi döntőbíróóság. A municiógyártás államosítása. Általános hadsereg helyett milícia.¹²

E kivonat pontjai, mint látható, szinte teljesen egyeznek Móra rövidebbik tervezetével, s egybevágnak a hosszabbikkal is. A fő pontok itt is, ott is azonosak. Szabadságjogok, agrárreform, ipar- és kereskedelem reform, szociálpolitika, adórendszer, állam és egyház viszonya, külpolitika-váltás — ezek azok a kérdések, amelyek mindkét programból kihámozhatók. S ha azt is tudjuk, hogy az országos program első pontjában valójában benne van mindaz, amit Móra tervezete első három pontjában vázol (tehát nemcsak a köz- és egyéni szabadságjogok biztosítása, de a közigazgatás reformja is), az egyezés még nyilvánvalóbb.

A mégis megmutatókozó különbségek a kivonatoló-értelmező Móra tudatos korrekciói: elszakadása az „alapszövegtől”.

5. Móra változtatásai önmagukban természetesen nem adják meg tervezetének saját karakterét, irányzati helyét. Az a tény, hogy tervezetének mindjárt az indítása is más, mint a mintájául szolgált országos programé, s az, hogy nagyobb hangsúlyt adott a közigazgatás korszerűsítésének és az agrárreformnak, s hogy átvette tervezetébe a (szegedi) feministák¹³ szociális követeléseit (stb.) — önmagukban még keveset árulnak el a tervezetről. Változtatásaiból persze az azonnal nyilvánvaló, hogy Móra igazi „realista”, két lábbal a földön járó ember volt; annak adott tervezetében hangsúlyt, ami valóban hangsúlyt érdemelt. Mind a közigazgatás elmaradt reformja, mind az „agrárkérdés” megoldatlansága, tudjuk, akut problémaként húzódott végig a megelőző fél évszázadon. Megoldatlanságuk súlyos szervei bajokat jelzett. Ám az ilyen aránybeli-tematikai „eltérések” mikrofilológiai számbavétele helyett célravezetőbb inkább Móra tervezetének egészét, mint egységet, szemügyre venni. Programja ugyanis nem innen-onnan összeszedett, szervesen egymás mellé sorakoztatott követelések halmaza, hanem erős belső logikájú, jól fölépített politikai koncepció — követelésekben és intézkedésekben megfogalmazva. Koncepciója ráadásul átfogja a társadalmi élet főbb szintjeit s egészében a kapitalizmus egy sajátos, új modelljét képviseli.

A kapitalista társadalomnak az az eszménye, modellje, mely Móra programjában — intézkedések és követelések rendszerén keresztül — alakot öltött, több rétegű, összetett kapitalizmus-modell.

Első szintje, jól kivehetően, tradicionális polgári követelésekből áll; Móra ide tartozó követeléseinek, törekvésének célja kétségtől a feudalizmus akkor még megvolt elemeinek, „maradványai”-nak lebontása. Programpontjai közül szinte teljes egészében itt említhető az I. (a szabadságjogok biztosítása), a I. (a közigazgatás

¹² E kivonat minden betűje magából a programból való; voltaképpen csak a kifejtő-részletező részeket hagytuk el — úgy, ahogy Móra is tette.

¹³ A szegedi feministák 1918. december 8-án nagygyűlést tartottak; gyűlésükön Móra is beszélt Vö. *Vajda*, i. m. 93—96.

és a hadsereg demokratizálása), a III. (az egyéni szabadság biztosítása) és a IX. (az állam és az egyház szétválasztása). Ezekből, helyenként szó szerint azonos megfogalmazásban, félreérthetetlenül kiviláglik Móra koncepciójának alapvetően feudálizmus-ellenes éle. A választói jog kiterjesztése, ill. általánossá tétele, a polgáris jellegű államélet és jogszolgálat megteremtése, a szakszerű igazgatás, az egyén szabadságjogának hangsúlyozása, a nők jogi és társadalmi egyenlősítésének követelése az állam és az egyház teljes és radikális szétválasztása — mind olyan programpont, amely a polgári programok hagyományos (Nyugat-Európában akkor már lényegében régen meg is valósult) pontja volt. Itt Móra készből dolgozhatott.

Kapitalizmus-modellje második szintje az elsőre épült, sőt felületesen nézve e második szint nem is több, mint az első — „tematikai” — kiegészítése. E szintet lényegében véve a társadalmi (s gazdasági-termelési) kérdésként kezelt agrárreform alkotja; látszólag tehát ez is egyszerű feudálizmus-ellenes programpont. A feudális jellegű nagybirtokrendszer fölszámolása, mint cél, kétségtelenül kapcsolódik is a program alaprétegének célkitűzéséhez. Amikor Móra „a hitbizományok eltörlését”, „az egyházi javak szekularizálását” s az „összes földbirtoknak a földművelők kezére juttatását” követeli, klasszikus feudálizmus-ellenes, vagy ha tetszik, polgári követeléseket ismétel. Agrárprogramja azonban itt nem állt meg; az agrárreformot úgy akarta megvalósítani, hogy egyben megteremtse a „magyar földműves demokráciát” is. S bár egész programtervezetének legbizonytalanabb, legkevésbé letisztult része éppen ez az agrárreformot vázoló-sürgető pont, fölfogásának két eleme félreérthetetlen — s újszerű. Az egyik ilyen tulajdonsága az, hogy az agrárreformot széles strukturális változásnak tervezte, s ebben az államnak is, s a társadalom más osztályainak is lett volna szerepe. A másik az, hogy ez az agrártársadalmi átalakulás Móra fölfogásában a „demokratikus magyar népállam alapját” hozta volna létre. Azaz, bár a polgári társadalom keretei közé akarta juttatni a paraszttársadalmat is, azt egyáltalán nem kívánta alárendelni a gazdaság (s a társadalom) ipari-„forgalmi” szektorának. Sőt ezzel éppen a „féloldalas” magyar társadalom kiegyenlítődsét, a „teljes polgárosodást” valószínűsítette volna meg. Móra tehát lényegében már itt túljutott a szimpla feudálizmus-ellenesség körén.

Modelljének harmadik szintje mindközül a leghangsúlyosabb s fölfogására legjellemzőbb. Az első kettőből fakad, ill. arra épül ez is, de jellegében azoktól el is tér. A kapitalizmus-modell e szintje ugyanis éppen hogy nem klasszikus polgári követelésekből áll. Sőt, már mind az V. pont (iparpolitikánk revíziója), mind a VI. (kereskedelmi politikánk reformja) egy része, mind a VII. (szociálpolitika) s a VIII. (adórendszerünk reformja) nem a hagyományos kapitalizmus expanzióját celozza, hanem éppen *megszervezését, megszabályozását*. Félreértés ne essék: nem (valamiféle) antikapitalizmus érvényesült e pontok megalkotásában; az antikapitalizmus idegen volt Móra programjától. De, mint e pontokból szépen kiderül, világosan látta a tőkés termelés és társadalom számos strukturális baját, általában: igazságtalanságát, s ezeken igyekezett segíteni — a szociális kiegyenlítődség jegyében. Nivellált, még hozzá tudatosan és szociálpolitikai szempontok szerint nivellált kapitalizmust akart. De úgy, hogy ez ne eredményezze a termelés és az életszínvonal csökkenését. Ezért a termelési eszközök (részleges) magántulajdonát, az egyén tőkés jellegű „kezdeményezésének és kockázatvállaló” kedvének alapját fenn akarta tartani; fölszámolásukat — meg is mondja — termelés-visszafogó tényezőnek hitte. A hagyományos kapitalista verseny negatív szociális és emberi következményeit azonban ki akarta szűrni ebből a kapitalizmusból. Részben állami beavatkozással (az állam szerepének jelentékeny növelésével), részben pedig „európai nivójú szociálpolitikával”. Ezért a legnagyobb — „egyéni vezetés alól kinőtt” — vállalatokat

állami kézbe kívánta juttatni, a finánciókét pedig állandó (állami) ellenőrzés és korlátozás alatt akarta tartani; hogy „megtörje a bankok túlhatalmát”. Adórendszere ugyane cél szerint alakult volna; a nagy és erősen progresszív jövedelemadóval (ill. a szociálisan alsó rétegek adómentességével) a magán tőke jelentős részét el akarta vonni, s az így fölhalmozódó pénz részben a megnövekedett állami feladatok (infrastruktúra, igazgatás stb.) ellátására részben pedig szociálpolitikára fordíttatni. „*A népjólét minisztériumot komolyan meg kell szervezni, — fontosabb az — írta — mint a kultuszárca.*” Mindkét pénzfölhasználási módja nagyon figyelemre méltó; Móra itt tulajdonképpen a modern, ún. jóléti állam eszméjét előlegezi.

Egészében álláspontja (társadalom-modellje), bár a polgárságot állítja előtérbe, nem a polgárság apológiája. *Közvetlenül* ugyan kétségkívül elsősorban a polgárság érdekeit szolgálta, pontosabban: a társadalom polgári keretekben való megszervezését célozta, de ahogy s amivel e célt el akarta érni, úgy s azzal már — legalábbis részben — szét is feszítette e kereteket. Programja így sajátos, átmeneti program; lényegét éppen az átmenetiség adja. Azt mondhatnánk: olyasféle eszmei pozíció volt Mórának, mint a revizionista-reformista szociáldemokratáké, csak ő nem valamelyes szocialista (tehát antikapitalista) programot igazított át a polgári „realitások” szerint, mint a német revizionisták, hanem éppen fordítva: egy alapvetően polgári programba vitt bele azon túlmutató, a „kollektivizmus” irányába ható elemeket.

Máshol tett, a szocializmussal kétségkívül rokonszenvező megjegyzései¹⁴ látószólag ellentmondanak e minősítésnek és jellemzésnek. Való tény: a távoli jövőtől az osztály nélküli társadalom megteremtését várta, s ez igazán a szíve szerint való társadalom lett volna. A szocialista társadalom azonnali megteremtését azonban már nem tartotta célravezetőnek, helyesnek. Sőt, tudjuk, éppen az ilyen kísérletektől kívánta visszafogni, megóvni az osztály nélküli társadalom eljövételét várókat. Azokban a napokban, amikor föltehetőleg programtervezetét is kiszította, beszédet is tartott,¹⁵ s akkor, egyebek mellett, részletesen megindokolta azt is, miért nem lett szocialista. Vallomása — ellentétben eddigi értelmezői véleményével — éppen hogy nem rokonszenvének bizonyítéka; inkább azt dokumentálja, hogy — a szocialista társadalom-eszmény minden varázsa ellenére — a szocialista fordulatot Móra nem tartotta helyesnek. Álláspontja félreérthetetlenül annak a politikusnak volt az álláspontja, aki megértette ugyan az osztály nélküli társadalom iránti vágyat, de annak azonnali és radikális megvalósítását időszerűtlennek tartotta. Erről beszédében meglehetősen világossággal szólt is: „*A szociáldemokrata hajó — mondta — még soká fog úszni, míg eléri a boldogság szigetét, és addig sok helyen ki fog kötni, és addig szedegeti föl a polgári utasokat, míg elfogynak az utolsó szálig és ez rendén lesz így, és ez lesz a világ megváltása. De ha ma mindenki megrohanja a csudahajót, mielőtt kellő előkészülettel, régi világnézete árán megváltotta volna a menetjegyét, az nem válik javára se a hajónak, se az utasoknak. Azon a hajón az utasok nem fogják egymást megérteni, azon a hajón örült zűrzavar lesz, matrózlázadás és utasverekedés, az a hajó ki fog gyulladni, az a hajó el fog süllyedni, s az a legnagyobb vesztesége lesz az emberiségnek. Mint ahogy máról holnapra senki se válhat angollá vagy németté, akármilyen őszinte eltökélés van is rá benne, szociáldemokratává se válhat senki máról holnapra.*”¹⁶

¹⁴ E vonatkozásban elsősorban a feministák nagygyűlésén elmondott beszédét kell megemlíteni, mely, Péter L. szerint (i. m. 189.) „mélyen őszinte vallomás” a szocializmusról. — E beszéd (kutatóktól nem ismert) kézírata a múzeumban van; Móra által készített hírlapi változatának szövegét közölte: *Vajda*, i. m. 93—96.

¹⁵ 1918. december 8-án, a feministák nagygyűlésén; vö. 14. jegyzet.

¹⁶ Közölte: *Vajda*, i. m. 96.

Álláspontja sajátos átmeneti jellegével azonban teljesen tisztában volt: „*A szociáldemokráciának — mondta — az előcsarnoka ez a polgári radikális párt, amely közös célra, az átmenet előkészítésére kéri*” a támogatást.¹⁷

Természetesen beszéde és programtervezete nem teljesen azonos; érvelésük más. A beszéd érzelmesebb, képszerűbb, elsősorban érzelmekre appelláló, a tervezet racionálisabb, nyelvében is fogalmi. A lényeg — Móra koncepciója — azonban mindkettőben azonos; Móra álláspontja itt is, ott is *átmeneti*. A szocializmus, szerinte, bár pozitív ideál, nagy eszmény, még nem aktuális lehetősége a politikának; az igazi szocializmus szerinte csak nagyon soká, hosszú történeti folyamat eredményeként valósul meg. Változtatni, korszerűsíteni, a nagy egyenlőtlenségeket fölszámolni azonban kell; a reform elengedhetetlenül szükséges. A reform híve. Reformjaiban azonban — tervezete bizonyítja ezt szépen — egy sor olyan (főleg szociális) elvet is beleépített, amely hagyományosan szociáldemokrata, antikapitalista követelés volt. Sőt, lényegében nyitva hagyta — illetve: „kinyitotta” — a kaput a szocialista fejlődés előtt is. A kapitalizmus keretein azonban belül maradt. Kapitalizmus-eszménye így, persze, már nem hagyományos kapitalizmus-eszmény volt. Valójában már egy szociális kapitalizmust, egy államkapitalizmusba hajló szociálliberalizmust képviselt. Programtervezete tehát annak a polgári — „harmadik utas” — politikának a korai jelentkezése Magyarországon, amely később Nyugat-Európában általánosan elfogadott elv lett.¹⁸

6. Móra álláspontját, még a programtervezet ismerete nélkül, Vajda László *felemásnak, ellentmondásosnak* ítélte. „Humanizmusa — összegezte erről véleményét Vajda — bénító, racionalizmusa pedig lendítő hatással volt a forradalomra; az a polgárságot óvta, védelmezte, (...) — ez, mégha keserű felismerés gyümölcse volt volt is, amit megállapított, a munkásosztály útját egyengette.”¹⁹ Vajda e vélekedésének kétségkívül van is alapja. Az események menete: az őszirózsás forradalom proletárdiktatúrába, majd ellenforradalomba fordulása élesen fölveti Móra — reformjellegrű — koncepciójának problematikusságát, s nyilvánvalóvá teszi, hogy 1918/19-re Magyarországon már olyan kapitalizmus-ellenes erők is fölnőttek, amelyek, szinte máról holnapra, kihúzták a talajt minden reformelképzelés, így Móra tervei alól is. Közismert ugyanis, hogy sem a kommunisták, sem az ellenforradalmárok nem reform pártiak voltak; a megoldást mindkét tábor radikális átalakulásban látta. Móra nézeteinek a humanizmus-racionalizmus ellentétpárba való sűrítése mégsem helyénvaló. Beszédéből is kielemezhető, programtervezetéből pedig végképpen nyilvánvaló, hogy álláspontját — függetlenül helyességétől, ill. helytelenségétől — nagyon is racionálisan alakította ki. A magyar polgárság ama ideológusai közé tartozott, akik — mint pl. Ignotus, a „polgári szocializmus” koncepciójának fölvetője is — fölismerték a magyarországi kapitalista fejlődés súlyos egyoldalúságait, társadalmi antagonizmusait, s pontosan érzékelték e fejlődés radikális — antikapitalista — ellenzékének létrejöttét is. Ám a magyarországi fejlődés nagymértékű regionális egyenlőtlenségei, súlyos és nehezen fölszámolható rendies maradványai láttán úgy ítélték meg a helyzetet, hogy radikális — az egész társadalmat átforgató — fordulatlak nálunk több lenne a kára, mint a haszna. A kapitalizmus-ellenes forradalom „nem válna a hajó javára”; megsemmisítené még a fejlődés addigi eredményeit is. E vélekedés, természetesen, nem is volt teljesen alaptalan; ezt ma már tudjuk. A meg-

¹⁷ Uo.

¹⁸ A kapitalizmus e belső változásáról, önkorrekciójáról 1. legutóbb Donald Sassoon-nak Rober. Skidelski-vel folytatott izgalmas beszélgetését: *Ma il capitalismo quanto puo crescere?*=Rinascita, 1979. jún. 1. 23—25.

¹⁹ *Vajda*, i. m. 99.

oldási terv — a szociálisan „föltöltött” megszervezett kapitalizmus reformok útján való megteremtése, mely később Nyugat-Európában, az Egyesült Királyságban s az Egyesült Államokban politikai gyakorlat lett —, nálunk mégis kudarcra volt ítélve. Paradox módon éppen amiatt, ami célként való kitűzését leginkább indokolta: a magyarországi fejlődés szerveslensége miatt. E fejlődési sajátosság ugyanis a társadalmi ellentéteket aszinkronikusan élezte ki; ami a „városias” Magyarországnak már kevés volt, azt a „magyar ugar” sokallotta. S ami az előbbi fejlődéséhez elengedhetetlenül kellett, az az utóbbinak gyakran már-már a létérdekeit veszélyeztette. Ez az ellentmondás szükségszerűen csak drasztikus formában, forradalmi (ill. ellenforradalmi) úton oldódhatott föl — s 1919-ben voltaképpen úgy is oldódott föl. A polgári demokratikus forradalom válságára a „kommün”, majd az ellenforradalom lett a válasz.

7. Móra programtervezete így jelentékeny politikai erőknél a mozgását már nem tudta befolyásolni, ill. irányítani; programjának az adott történeti helyzetben igen szűk (s egyre szűkülő) lehetett a társadalmi bázisa. (Nem véletlen, hogy még saját pártjának tagjai sem fogadták el.) Így érthetőnek, sőt szükségszerűnek kell tartanunk, hogy a politika alakulása hamar kiábrándította. 1919. január 7-én, Bodor Antalnénak írott levelében²⁰ már kedvetlenségének, sőt csalódottságának adott hangot, s már ekkor — jóval a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt! — arról írt, hogy megkezdte a „nagy retraite”-t, a nagy visszavonulást a politikából. Szerepvállalásáról ekkor már meglehetősen önironikusan szövegezte („forradalmár úr”-ként emlegette magát), s a „belvárosi zsidókat” (értsd: polgárokat) éppúgy gúnnyal illette, mint a „külvárosi bolsevikokat”. Sőt, levele szerint, mindaddig, amíg le nem mondott a Radikális Pártban viselt tisztségéről, „bihetetlenül lezüllöttnak érezte” magát.

Csalódott tehát a polgárságban, mely nemcsak elvetette programját, de a radikális fordulat kivédésének fontosságát sem ismerte föl, s csalódott a „külvárosi bolsevikokban” is, akik éppen azt a radikális fordulatot készítették elő, amit ő mindenáron el akart kerülni. Természetesen, ez a csalódottsága (bár a Tanácsköztársaság bukása után igen éles formában tetőzött), sokáig nem lett hangsúlyos motívum írásaiban. Sőt, mint 1919 januári-májusi publicisztikája mutatja, a változó helyzethez is igazodni próbált.²¹ 1919-es tevékenységének értékelőit, akik — furcsa módon — nem hittek későbbi önértelmezéseinek,²² írásainak, beszédeinek csak azokat a részleteit hangsúlyozták, amelyek a Tanácsköztársaság melletti állásfoglalásának voltak minősíthetők, — ez vezethette félre. Pedig tárgyilagos mérlegelés után el kell hinnünk Mórának, hogy a *Mementó* s más ilyen cikkei „reálpolitikai” indítékú cikkek voltak, s végső soron nem egyebek a — bármiféle — diktatúrától való óvásnál. Móra ezért hangsúlyozhatta — nyilvánvaló taktikai túlzással — a Tanácsköztársaság vértelenségét, a proletárdiktatúra igazságosságát, ezért akarhatott riasztani Lyon példájával stb. E taktikázása azonban nem vált be: cikkét (*Mementó*) a szegedi polgárság éppenhogy diktatúrára való fölszólításnak tekintette, — s írásait furcsa mód még a kései kutatók is a forradalmi szilárdságra látták példának.²³ Politikai szerepvállalása így eleve kudarcra volt ítélve.

Persze diktatúra-ellenessége igazában csak 1919 augusztusában mutatkozott meg. *Ne utána, hanem elébe* című, a Szegedi Napló vezércikkének szánt, de mindmáig

²⁰ Móra Ferenc levelezéséből, 87—88.

²¹ Vö. *Vajda* i. m. 105—124.

²² Vö. *Péter L.*, i. m. 190—191.

²³ L. erre Móra *Ellenforradalom* Szegeden c. írását, valamint Vajda kommentárját: *Vajda*, i. m. 117—118. Vö. még: *Péter L.*, i. m. 191.

kéziratban maradt cikke²⁴ élesen támadta a diktatúrákat: a „vörös terrort” éppúgy, mint a kezdődő fehér terrort. Cikke aktuálpolitikai éle természetesen a fehér terrort ellen irányult; Móra az ellenforradalommal élesen szemben állott.²⁵ Írása, nyugodtan mondhatjuk, egyike a legélesebben fehérterror-ellenes hazai írásoknak. Nem véletlen, hogy cikkét a Szegedi Napló kiadótulajdonosa, Engel Vilmos (jóllehet Móra barátja volt) nem engedte megjeleníteni.²⁶ A *Ne utána, hanem elébe* azonban nem kímélte az épphogy elbukott Tanácsköztársaságot sem. Sőt, a „megtorlásokat” éppen azzal támadta, hogy ugyanolyanok, mint a proletárdiktatúra intézkedései voltak. Politikai megoldási javaslata azonban lényegében 1919 augusztusában is ugyanaz maradt, mint volt 1918 végén, a programtervezet elkészítésekor: a bajokat „jogmegadással”, szociálpolitikával kell elhárítani; sőt, tudatos politikával, „eléjük kell menni.”

De ekkorra, aligha véletlenül, csalódottsága is teljessé vált. Csalódott a polgárságban; egy Domokos Lászlónéhoz írott levelében nyíltan ki is mondta, „burzsoá lapot az életben többet nem fog szerkeszteni”.²⁷ Kijelentéséhez, tudjuk tartotta is magát. Amikor 1927-ben följánlották neki a Magyar Hírlap szerkesztését, a megbízatást nem vállalta,²⁸ s lapot többet Szegeden sem szerkesztett. S kutatók hiedelmével ellentétben, a munkásságban is csalódott. A szegedi múzeumban van egy dokumentum (1919 végéről, 1920 elejéről),²⁹ mely ennek a csalódásnak is hangot ad. Kállai Emil 1919. szeptember 23-i levelének hátoldalán ugyanis — egy pro domo följegyzésben — ezzel indokolta meg lemondását a szociáldemokrata párt kultúr-bizottsági tagságáról: „*Ez a kutúrbizottság a diktatúra bukása után tisztán a munkásság kulturális nevelésére alakult volna (elsősorban irodalom és zene); magamon kívül több polgárembert is bele akartam vonni, de mivel láttam, hogy a munkásság gyűlölködő és bizalmatlan, ott hagytam őket.* Olyan kétségbeejtően egyoldalúak mint — a polgárság.” Móra tehát reformelképzeléseivel egyedül maradt.

Programtervezete mindazonáltal — az 1919-es kettős kataklizma s a Radikális Párt széthullása ellenére — nem lett teljesen irreális a későbbiekben sem. Nemcsak programjának részletelemei őrizték meg sokáig aktualitásukat (közigazgatási reform stb.) de, érdekes módon, még törekvéseinek központi vonulata is: az elengedhetetlen nivellálódás. Az egyes társadalmi rétegek, csoportok szociális státusának kiegyenlítődése, mint fejlődési program, sokáig aktuális maradt. Sőt, az 1919 utáni negyedszázad egyik nagy eszmetörténeti fejleménye éppen az lett, hogy ez a nivellálódás-elv — ha gyakran torz formában is — a különböző ideológiák fontos alkateleme lett.³⁰

8. Óhatatlanul fölvetődik (föi kell, hogy vetődjön) a kérdés: érdemes volt-e ilyen részletesen foglalkozni Móra programtervezetével, hisz soha el nem fogadták, soha programmá nem lett? Érdemes-e a tervezetnek bárminő — az életrajzi vonatkozásokon túlmenő — jelentőséget tulajdonítani? Az Országos Radikális Párt kétségkívül nem volt igazi tömegpárt, törekvéseik nem visszhangzottak igazán nagy tömegekben. A párt szegedi szervezete pedig, amelynek a tervezet készült, még optimális esetben is csak lokális hatókörű szervezetnek tekinthető. 1919 után Móra is fölhagyott a politikával; programtervezetével többet sehol sem állt elő. Többszörösen

²⁴ Lengyel A., A szegedi Egyetemi Könyvtár Móra-kéziratai. Katalógus és szövegekölzés. Szeged, 1976. ... — A cikk kézírata, kiadatlanul, ma is a szegedi egyetemi könyvtár kéziratárában van.

²⁵ Vö. pl. Péter L., Móra Műhelyéből. Somogyi-könyvtári Műhely, 1979. 1—4. sz. 70—71.

²⁶ Lengyel A., i. m. 1.

²⁷ Móra Ferenc levelesládája. (Sajtó alá rend. Madácsy László.) Szeged, 1961. 138.

²⁸ Móra Ferenc levelezéséből, 175.

²⁹ Jelzete egyelőre nincs; vö. 5. jegyzet.

³⁰ Vö. Schöppflin A. mély észrevételével: Az új könyvek könyve. (Összegyűjtötte és bev. Kőhalmi Béla.) Bp. 1937. 42. l.k. 521.

elvevetélt programtervezete mégis jelentős. Egyrészt ugyanis e tervezet jól tükrözi a magyar értelmiségi polgárság 1918 végi politikai elképzeléseinek szélső határát; azt a szélső programot, amelyet esetleg még polgárként, polgárnak magmaradva vállalni lehetett. (Hogy Mezey Páléknak a program mégsem kellett, arra vall, Szegeden ez már túlzottan sok volt, a szegedi polgárság ennyit már nem bírt el.) Másrészt — s ez legalább olyan fontos —, e tervezet olyan író műve volt, aki a következő másfél évtizedből legalább tíz évig a legolvasottabb, legnépszerűbb magyar tárcáiró volt — kivált a polgárság körében. Népszerűségét természetesen nem politikai programtervezetével vívta ki, hanem tárcáival. De tárcái éppen annak a viszonylagosító, önironikus írói magatartásnak köszönheték népszerűségüket, mely korábbi szerepvállalásaiból, ill. e szerepvállalás kudarcának tudomásulvételéből fakadt. A tárcáiró Móra attitűdje nem utolsósorban a politikai-emberi elképzeléseiben, terveiben megcsalatozott, de azokat teljesen föladni mégsem tudó ember attitűdje. E magatartása mélyebb megértéséhez tehát annak a politikai koncepciónak az ismerete is szükséges, amelyet — kényszerűségből — magatartássá, attitűddé redukált, de amely így is, sőt így igazán, meghatározta tárcáit.

POLITISCHE PROGRAMSENTWURFE FERENC MÓRAS VON 1918

von

András Lengyel

Ferenc Móra (1879—1934) war nicht nur eine hervorragende Gestalt der ungarischen Literatur im ersten Drittel des XX-en Jahrhunderts. Als der Mitpräsident der Szegediner Zweiganstalt der Landesradicalpartei hat im Herbst 1918 für die Partei ein politisches Program zusammengestellt. Sein Programsentwurf wurde aber von der Szegediner Parteiorgazation nicht angenommen, ist im Druck nie erschienen, und das Manuskript lange versteckt. Diese Arbeit veröffentlicht den zum Vorschein gekommenen Entwurf (mit seiner Vorarbeit) und vollendet seine erste Analyse. Es stellt fest: das Program ist ein wesentliches Dokument der politischen Orientierung und soziales Begriffes Ferenc Móra's von 1918/19. Als Program ist es unzweifelhaft ein wohldurchdachter Plan. Seine Streben zeigten in Richtung eines modernen, sozial organisierten Staatskapitalisums. Für den Entwurf ist bezeichnend dass er neben den herkömmlichen Forderungen schon auch den Anspruch der Regulierung und Kontrolle des Kapitalismus abgefasst hat.